

Visky S. Béla

Cornelius Jansen: *Értekezés a belső ember megújulásáról*. Adalék Pascal első megtéréséhez

Kivonat

Blaise Pascal 17. századi francia gondolkodó személyében rendkívül eredeti módon ötvöződik az újkori természettudományos szemléletmód a hagyományos értelemben vett keresztyén, biblikus hittel. Tudományos hírneve már széles körben ismert, amikor 1654-ben, harmincegy éves korában megrendítő megtéréstapasztalatban van része, amit a *Mémorial* szaggatott soraiban rögzít. A közvélemény ezt az eseményt tekinti élete fordulópontjának. Életrajzírói azonban ezt többnyire Pascal második megtéréseként említik, amit nyolc évvel korábban megelőz egy első. Ez azonban inkább néhány hónapra kiterjedő folyamat, nem olyan villámlásszerű esemény, mint a későbbi. Ebben a folyamatban jelentős szerepet játszott egy olvasmányélmény: a huszonhárom éves tudós fiatalember egyebek mellett Cornelius Jansen *Értekezés a belső ember megújulásáról* c. traktátusában mélyül el 1646-ban. Az alábbi írás ezeket a körülményeket tárja az olvasó elé, és a magyar fordításban nem olvasható szöveg tartalmi kivonatát nyújtja.

Abstract

The personality of 17th-century French thinker Blaise Pascal blends modern scientific approach with traditional biblical Christian faith in a unique way. He had already been widely recognized scientifically when in 1654, at the age of thirty-one, he underwent a powerful experience of conversion, as recorded in the scrawled lines of the *Mémorial*. Public opinion regards this event as the turning point in his life. But most biographers refer to it as Pascal's second conversion, preceded by a first one that had taken place eight years earlier. That one, however, was more of a process spanning a few months rather than a lightning event like the later one. A reading experience played a significant role in this process: the twenty-three-year-old young scholar was immersed, among other things, in Cornelius Jansen's treatise on the renewal of the inner man, in 1646. The following article explores these circumstances and provides an extract from the text, which is not available in Hungarian translation.

Közismert, hogy Blaise Pascal (1623–1662) – az egyik első, tulajdonképpeni értelemben vett modern keresztyén, akiben különös tisztasággal és eredetiséggel ötvöződik az újkori tudományos gondolkodásmód és a Szentírás mint Isten kijelentésén tájékozódó hit – a *Mémorial* (Emlékirat) papír-, illetve pergamenlapjain rögzítette azt az emlékezetes megtéréstapasztalatát, amit 1654. november 23-án, egy hétfőről keddre virradó éjszakán „körülbelül fél tizenegytől fél egyig” élt meg Párizsban. Emlékezetes ez a törött, utalásokkal, félmondatokkal teli szöveg, melyben az Istennel szerelembe esett lélek az „Én Istenem, miért hagytál el engem?” mélységeire is emlékezve tesz tanúságot a filozófusok istenével szemben Ábrahám, Izsák, Jákób Istenéről, a Jézus Krisztus Istenéről és az ő megismerésének tüzes, örömkönnyes csodájáról. A műfajilag alig behatárolható, mintegy huszonöt soros szöveget Jean Mesnard, a Pascal-életmű kritikai kiadása szerkesztője „izzó kráterből kifolyó lávához hasonlítja, amely éppen csak kezd megdermedni”.¹ Magában rejti a TŰZ-et (ez a feljegyzés első szava), de egyben kezdetlegesen kirajzolja azokat a gondolati tömböket is, melynek egyik-másik darabjával – csiszolt formában immár – a *Gondolatokban* is találkozunk.²

A *Mémorial* értelmezését avatott kézzel végzi el Pavlovits Tamás Pascal-kutató szegedi professzor,³ aki – az itt felvillanó gondolatok és a *Gondolatok* néhány összefüggésére történő utaláson túl – e különös éjszaka dokumentumának tartalmát egy másik rövid Pascal-írás alapján bontja ki, mely *A bűnös megtéréséről* (*Écrit sur la conversion du pécheur*) címet viseli. Joggal feltételezi, hogy ez a „mindössze négyoldalas írás azt a lelki átalakulást követi végig, amelyen vélhetően Pascal maga is keresztülment”.⁴ Ezt az eseményt joggal illethetnénk akár J. L. Borges egyik elbeszélésének a címével is: maga volt „a titokban végbement csoda”. A tapasztalat intimitása, közölhetetlensége, kizárólag Istenre és a szóban forgó lélekre tartozó személyessége olyan fokú volt, hogy erről Pascal életében soha senkinek nem beszélt, még a hozzá legközelebb álló hűgának, Jacqueline-nak sem. Inasa bukkant rá a feljegyzésre az elhunyt tudós kabátjának belső zsebébe varrva, és közvetítette azt az utókor számára.

Mindez közismert, mégpedig úgy, mint Pascalnak a megtérése. A szakirodalom azonban erről az eseményről, amely nélkül aligha értelmezhető a *Gondolatok*

¹ Pavlovits Tamás: *Blaise Pascal*. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2010, 46.

² Például a szövegben önálló egységként szereplő megjegyzés – „Az emberi lélek nagysága” / *Grandeur de l'âme humaine* – mint a *Gondolatok* egyik témája. Rövid értelmezését lásd Pierre Manent: *Pascal et la propositionne chrétienne*. Grasset, Párizs, 2022, 425. A *Gondolatok* egyik mértékadó francia kiadása: Pascal: *Pensées I–II*. Édition de Michel Le Guern, Gallimard, 1977.

³ Pavlovits Tamás: i. m. 43–51.

⁴ Uo. 45.

világa,⁵ többnyire úgy beszél, mint az ő *második* megtéréseről, amely harmincegy éves korában következett be.

De mi volt Pascal *első* megtérése, milyen körülmények között, és milyen szellemi hatásoknak köszönhetően történt?

Blaise Pascal 1623. június 19-én született a francia kisvárosban, Clairmont-Ferrandban, a jómódú apa, Étienne Pascal – az adóügyi bíróság elnöke és nem mellesleg kiváló matematikus – és Antoinette Begon gyermekeként. Gilbert nővére három évvel volt idősebb, Jacqueline húga két évvel fiatalabb nála. Blaise hároméves, amikor édesanyjuk meghal, nyolcéves, amikor az özvegy és gyermekeiről haláláig gondoskodó apával Párizsba költöznek. Kiváló neveltetését bőségesen gyümölcösztette: a főváros legrangosabb köreiből valójában már kamaszkorától kezdve sokat ígérő matematikus-fizikus tudósként tartották számon.

A család 1640–1648 között Normandia fővárosában, Rouenban élt, ahol az apa feladata az adózási rendszer rendbetétele volt. Étienne Pascal gyermekeivel együtt mindig is őszinte hitű katolikus családnak számított, de nem tanúsítottak rendkívüli érdeklődést teológiai kérdések iránt, és nem voltak különösebben buzgók hitük vallásos gyakorlatában. Blaise, rendkívül éles szellemű gyermek- és ifjúként, ebben a közegben nevelkedik, serdülőkori kérdései nem távolítják el a hittől, mégis bizonyos fenntartásokkal kezeli azt. Sainte-Beuve – 19. századi francia gondolkodó, aki monumentális művet írt a Párizshoz közeli Port-Royal kolostor történetéről és szellemiségéről, amelyhez közvetlenül kapcsolódik Pascal első megtérése – méltán állapítja meg, hogy Pascal megtérései elmélyülés mindabban, amitől sohasem szakad el. Érvényes ez hitére és erkölcsére is. „Pascal a legnagyobb tévelygése idején sem esett az érzelmi vagy érzéki szenvedélyek zűrzavarába.”⁶

A fordulatot egy különös esemény vezeti be. 1646 januárjában az apa, Étienne egy szerencsétlen esés következtében combtörést szenved. Két fiatal orvos kezeli, a Dechamps fivérek, akik egyébként frissen megtért hívei voltak annak a római katolikus megújulási mozgalomnak, mely az augustinusi tanokhoz (különösen

⁵ A „belülről” és a „kívülről” való értelmezéshez lásd Tordai Zádor kiváló utószavát a mű 1983-as magyar kiadásához. In: Pascal: *Gondolatok*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983, 471–535: *Gondolatolvasás (Az értelmek lehetőségei)*. „Hogy a szövegeknek ezt az értelmét belülről is átfogja valaki, ahhoz neki is hinnie kell – úgy, mint Pascalnak. Ebben a hitben rendeződnek egységbe a szövegek.” (535.)

⁶ Sainte-Beuve: Avant-propos. In: Cornelius Jansénius: *Discours de la réformation de l'homme intérieur*. D'après la traduction en français établie par Robert Arnauld d'Andilly et éditée en 1642. Précédé d'un extrait du *Port-Royal* de Sainte-Beuve qui fait office d'avant propos et dans lequel est appréciée l'importance de ce discours dans l'édification religieuse du jeune Blaise Pascal. Éditions Manucius, 2004.VIII.

a kegyelemtanhoz) való visszatérést szorgalmazta, és amely tekintélyes tanítója, a Leuveni Egyetem rektora, Cornelius Jansenius⁷ (1585–1638) nyomán kapta a janzenizmus megnevezést.⁸ Janseniusra franciaországi tanulmányai során nagy hatással volt a nála négy évvel idősebb barátja, Jean du Vergier de Hauranne (1581–1643), az említett Port-Royal-kolostor apátja és gyóntatója, aki ott Saint-Cyran névre hallgatott.

A mozgalom miatt két tábor feszült egymásnak: annak védelmezői Antoine Arnauld (1612–1694) vezetésével a Port-Royal ciszterci kolostor lakói és a velük rokonszenvezők voltak, míg velük szemben a jezsuiták és a királyi udvar hadakozott.

Pascal később, a második megtérése után, 1656–57-ben ebbe a harcba száll be az előbbieket oldalán a *Vidéki levelek* lapjain.⁹

A derék ifjú orvosok egy Rouen környéki plébános, Jean Guillebert közvetítésével, nagy hatású prédikációinak köszönhetően kerültek a Port-Royal-féle szellemiség vonzáskörébe, aki Saint-Cyran barátja volt. Ám a testnek e gyógyítói még nagyobb lelkesedéssel kívánták ápolni a lelkeket: minthogy három hónapig a Pascal család házában laktak, bőven volt idejük éjszakákba nyúló beszélgetések során tanúskodni megújult hitükről. Ennek része volt a színvonalas teológiai és hitépítő irodalom terjesztése, többek között Saint-Cyran könyvei vagy Antoine Arnauld *La Fréquente Communion* (A gyakori szentáldozásról) című traktátusa. A legfontosabbnak azonban az ifjú Pascal számára Jansenius *De la Réformation de l'homme intérieur* (Értekezés a belső ember megreformálásáról) című munkája bizonyult.¹⁰ Szerzője 1628-ban publikálta latinul, 1642-ban ezt fordította és tette közkincsé franciául Robert Arnauld d'Andilly. A fordító édesapja volt az említett Antoine Arnauld-nak, Port-Royal nagy tekintélyű szellemi vezérének, aki egyszemélyben volt teológus, filozófus, matematikus, a patrisztikus kor tudósa. Apjától való megkülönböztetésül nemes egyszerűséggel nagynak neveztek, amikor széles körben a *Le Grand* titulussal ruházták fel.

⁷ Vö. Schindler, Alfred: Jansénisme. In: Pierre Gisel – Lucie Kaennel (ed.): *Encyclopédie du protestantisme*. Labor et Fides, 2. kiad., 1995. Jansenius nagy műve az *Augustinus* c. monográfia posztumusz jelent meg 1640-ben.

⁸ Lásd ehhez Kolakowski, Leszek: *Isten nem adósunk semmivel. Néhány megjegyzés Pascal hitéről és a janzenizmusról*. Európa, Budapest, 2000, 15: „A janzenisták természetesen nem nevezték magukat janzenistáknak, az elnevezést jezsuita ellenfeleik találták ki mindjárt a vita kezdetén, arra utalva, hogy az irányzatot egy nemrég elhunyt teológus által alapított új szektának tekintik.”

⁹ Magyar kiadás: Palatinus, 2022. Ford. Dr. Rácz Péter.

¹⁰ Saint-Beuve: i. m., II.

Blaise Pascal tehát huszonhárom évesen Rouenban olvassa Jansenius művét¹¹ a belső ember megújulásáról, aminek hatása egyik fontos darabja a kovásznak, melynek révén elindul benne az a lelki erjedés, amit az ő első megtérésének nevezünk. Nyomait felfedezzük később Pascal gondolkodásában (a mű egyébként részben Augustinus *De statu naturae lapsae* c. munkájának VIII. fejezetére épül).

Mínthogy – tudomásom szerint – ennek a műnek mindmáig nem készült magyar fordítása, az alábbiakban a francia szöveg kivonatos, parafrázált tartalmát kívánom tolmácsolni, a legfontosabb gondolatok kiemelésével.

A Discours de la réformation de l'homme intérieur – a címlap szerint – „a keresztény erények valódi alapjait fekteti le Szent Ágoston tanítása nyomán”.

A mű a János leveléből vett mottó után a következő beosztásban olvasható: Előszó – A beszéd kezdete – Első rész – Második rész – Harmadik rész – Következtetések. Zárójelben az említett kiadás oldalszámait jelzem.

„Mert mindaz, ami a világban van,
a test kívánsága, a szem kívánsága,
és az étellel való kérdés.” (1Jn 2,16)

Előszó (1–6.)

A természet és az isteni gondviselés törvénye az, hogy minden, ami ezeknek alávetett és véges, visszatér az eredetéhez – a földből való a földbe. Ez változatlan, örök törvény. Minden a semmibe hullana, ha nem tartaná fenn a szó, ami hordozza az egész univerzumot – ez az általános tendencia, mely a széthullás felé mutat, mintegy a természet kézjegye, amiből mindazok, akiknek elég jó szemük van hozzá, láthatják minden teremtett valóság eredetét. Ennek tulajdonítható, hogy az angyalok és az ember nem maradt meg az eredeti dicsőségben, hanem mintegy alábuktak természeti állapotukba – és még tovább, a teljes pusztulásba zuhantak volna, ha Isten nem tartja meg őket mindenható jóságában. Ezek után nem csoda, ha nincs már sem bölcs, sem erős köztársaság, sem olyan gondos tisztaságban megőrzött vallási rend, amely ne gyengülne – a romlás, a rossz szokás napról-napra teret nyer.

A felfelé növvő faág, amit kezével lehúzza az ember, rögtön visszacsapódik, visszaegyeneseedik magától, ha elengedjük. Nem így az emberi természet: csak külső erő állíthatja helyre azt, amit a bűn súlya lehúzott – a teremtmények eltávolodtak alkotójuktól és engedtelenségbe sülyedtek. A bűn a semmi felé húzta az embert,

¹¹ Vö. 6. jegyzet.

ám a kegyelem az Isten képeére teremtett alkotást visszatérítette alkotójához, minden javainak forrásához. Isten, ahelyett, hogy eldobta volna a kezéből kiesett, darabokra tört agyagedényt, inkább újjáteremtette azt.

A kereszténység nagy alakjait ez az örökkévaló bölcsesség vezette, miszerint hasznosabb a vallás régi rendjét a maga „eredeti és természetes szépségében” visszaállítani, mint új vonásokat és idegen színeket adni hozzá. Az ókor keresztény vallása elnyerte több évszázad jóváhagyását és egyetértését – ezt kell megőrizni az újításokkal szemben.

A szerző az igazságot nem ékesszólással kívánja elmondani: elég annak a maga „természetes szépsége”. „Az emberi szellem romlásáról és megújulásáról” kíván értekezni. Azt kívánja kifejezni, hogyan bukott alá a jónak teremtett ember a romlásba, és „melyik a legrövidebb út, amelyen visszatérhet eredetéhez és visszanyerheti elvesztett tökéletességét”. Annak a Szent Ágostonnak a szavait hívja ehhez segítségül, aki az emberi szív legmélyebb rejtekébe is behatolt és a szenvedélyek legtitkosabb mozgását is érzékelt.

A beszéd kezdete (7–14.)

Isten jósága és hatalmassága olyan földi teremtményt alkotott, aki méltó a mennyre: halhatatlan lelket lehelt a testébe, mely szintén megmaradhatott volna a halhatatlanságban. Értelmet és szabad akaratot adott teremtményének és a természet gyermekét azzal is megajándékozta, hogy tiszta szellemmel szemlélhesse az örök igazságot, aki isteni szeretettel ragaszkodott Alkotójához. A teremtmények közül senki sem volt nagyobb az embernél, megadatott számára, hogy részese legyen ennek az örökkévaló, minden értelmén túli világosságnak. Volt-e tökéletesebb tudás, mint az övé, akit e boldog örökkévalóság fénye világosított meg? Kimondhatatlan öröm és boldogság töltötte el a lelkét, a halhatatlanság ereje a testét – egész lényét eltöltötte az ebből fakadó mélységes béke. Szelleme Istent követhette ellenállás nélkül, teste pedig szellemét. Semmit sem nélkülözött, semmilyen hiány nem zavarta belső boldogságát, külső jólétét. De nem erősödött meg ebben az állapotában végérvényesen, nem szerette önmaga elfelejtéséig ezt az isteni bölcsességet, nem felejtette el a maga nagyságát a végtelen nagyságához képest. Megingatta és elvarázsolta saját szépsége – meglepődéssel kezdte el szemlélni magát. Elfordította tekintetét Istenről, hogy önmagát csodálja: így esett az engedetlenség bűnébe. Elszakadt alkotójától, mert a maga ura kívánt lenni. Ez lett a veszte, hogy szembefordult a természet és az ész rendjével, az élet szabályával, minden ismeret és boldogság forrásával.

Mi más lenne a gőg, mint ennek a jogtalan nagyságnak a vágya, és honnan származna ez, ha nem az ember önszeretetéből? A soha nem változó Úr megtagadása ez, akit önmagunknál is jobban kell szeretnünk. A gőg megrontotta az ember akaratát, látása elhomályosult, lelkébe sötétség költözött – olyannyira, hogy egyikük igaznak vélte a kígyó beszédét, a másik pedig büntársa lett.

A lelki örömet így módon elveszítve, a testi dolgokban kezdték azt keresni. „Saját nagysága, ismerete és boldogsága forrásának tekintve magát, gőgös, érzéki és kíváncsi lett – utódait mind ebbe a megbontott rendbe, ezekbe a bűnökbe helyezte.” Magára utaltan a jó és rossz tapasztalatával szemben, érezte szegénységét, így hát vakon utánozni akarta az isteni nagyságot, bölcsességet és boldogságot, amibe előbb már belekóstolt. E három szenvedély rabjaként vissza akarja szerezni azt, amit elveszített, a megvetett boldogságot és vigasztalását, miközben mindezt e nagy javak árnyképeiben kutatja csupán. A halálra sebzett ember végső próbálkozásai ezek, aki azonban még nem halt meg teljesen – itt van minden emberi romlás és bűn hármasság forrása (Szent Ágoston szerint: *Vallomások, De vera religione*). Mert minden bűn, amivel az ördög kísért, e háromban foglalhatók: gőg (*olyanok lesztek, mint Isten*), kíváncsiság (*szemük megnyílt*) és érzéki öröm (*ettek a tiltott fáról*). Mivel a Sátán felismerte e fegyverek erejét és hatékonyságát az első ember bukásánál, minden ember pusztítására szentelte (*consacré*) azokat. A pusztai megkísértés történetében „a mi királyunkat, aki azért jött, hogy meggyógyítsa az ember e három sebeit, szintén e három területen érte támadás”. Az ördög ugyanis az országokat birtokló hatalom gőgjével, az éhséget csillapító kenyérrel és a gondviselés mikéntjének tudásával kecsgettette Jézust. Ám ő letörte e három nyíl hegyét igazsága pajzsával avégre, hogy az ő követőinek ne kelljen félniük ezektől az őket legyőző fegyverektől. Az ördög tehát a teremtet is olyan módszerrel akarta elbuktatni, mint a teremtményt. Ez minden kísértés foglalatja. János levele is ezekre figyelmeztet: „Mert mindaz, ami a világban van, a test kívánsága, a szem kívánsága, és az étellel való kérkedés” (1Jn 2,16). Az embert és társadalmat megrontó minden bűn e három forrásból ered.

Első rész: A testi gyönyörök (15–22.)

Az első ellenség az élvezetvágy, amit az embernek le kell győznie a lelki megújulás útján a mértékletesség fékjével, hisz erre törekszik a kívánság a test öt érzékszervén keresztül. Miután az ember elvesztette a belső-mennyei örömeit, a vágyakozása nem ezekre irányul immár: kifelé tör, a szent örömeik ködképeire – így akarja pótolni veszteségét. A rendetlen vágy (*désir déréglé*) annak élvezetét keresi, amit tilos szeretnie – ez teljesen ellentétes a bölcsesség szeretetével és az eré-

nyekkel. E célját tévesztett sóvárgás legyőzéséhez a keresztyén élet szabályát kell követnünk, amit Szent Ágoston oly tömören összefoglalt. Eszerint sok mindent tehetünk úgy, hogy abban élvezetünket leljük, de semmit se tegyünk magáért az élvezetért – ha ez a célunk, visszaélünk megbízatásunk teljesítésével. Testi érzékeinkkel a természetnek megfelelően kell élnünk, és nem a bujaság követelőzésének engedve, azaz segítségükkel meg kell ítélnünk a dolgokat: mit fogadjunk el vagy utasítsunk vissza, mit kívánjunk és mitől meneküljünk „testünk és életünk megtartása érdekében” (*pour la conservation de notre corps et de notre vie*).

Sokszor megkapjuk mindazt, ami ehhez szükséges – de az élvezet nem elégzik meg ennyivel. Ez a rendetlen törekvés homályossá teszi a lelkünket, és nem tudjuk eldönteni, mi a valóban szükséges, és mi az, amit csak az élvezetvágó – a kéljégés csaló bűbája (*„l’enchantement trompeur de la volupté”*) – követel. Amíg a romlott vágyakozás tárgya nincs jelen, könnyebb különbséget tennünk és eldöntenünk, hogy a természetünk követel-e tőlünk jogosan valamit, vagy csupán az élvezetvágó. Ám ha ez a tárgy jelen van, a lelki szemek még inkább elhomályosulnak. Még az oly magasztos cselekményben is, mint például a zsoldáréneklés, nehéz sokszor helyesen és pontosan megítélni, hogy a kegyes lelkület örvend-e az igében foglalt üzenetnek, vagy csupán a hallás szenvedélye élvezi a melódiát. Éberségre van tehát szükségünk a mértékletesség és a bujaság közötti mindennapi harcban. A csaló szenvedély ugyanis „elhiteti, hogy ami elég, az nem elég” – úgy hisszük például az asztalnál, hogy még mindig az egészségünkért eszünk, pedig már csak az élvezetért majszolunk: csak azért, mert jólesik. Ám az élvezetet rendszerint megbánás követi – gyomorrontás esetén, például.

Hol találunk ma olyan embert, mint amilyen Jób volt?! Ő egyik pillanatról a másikra gazdagból szegény lett, de rendíthetetlen maradt hitében és bebizonyosodott, hogy nem a gazdagság uralta őt, hanem ő uralta a gazdagságot, őt magát pedig az Isten. Csodálatosabb, ha valaki bőségben él, de a gazdagságnak nincs hatalma rajta, mint ha semmije sincs és ily módon szabad annak kísértésétől. Az érzékek – ízlelés, hallás, szaglás, tapintás, látás – kívánságaival is ugyanígy vagyunk: könnyebb nem élni velük, noha jogos bizonyos mértékig, mint úgy élni, hogy közben ne vétkezzünk.

II. rész: A kíváncsiság (23–28.)

Azt az embert, akinek Isten megadta a kegyelmet, hogy megfékezze testének rendetlen vágyait, másik támadás éri, mely annál ravaszabb, minél tiszteletreméltóbbnak látszik az előzőnél: ez a tudásvágó, az örökké nyugtalan kíváncsiság, amit a „tudomány” névvel lepleznek. Ez a kíváncsiság a maga birodalmi székhelyét a

szellemben helyezte – oda hordott össze megannyi képet a világról, mely ezernyi illúzióval zavarja meg a lelket. Mert a bűn kíváncsi, indiszkrét, csapodár szenvedélyvel itatta át a lelket, mely az érzékeken keresztül immár nem a testi vágyak kielégítését keresi, mint előbb, hanem azt, hogy ismeretre tegyen szert. Ezt az ismeretet mindenekelőtt a látás közvetíti, amit a Szentlélek „a szem kíváncsának” nevez. A testi kíváncság mindig kellemes dolgokra irányul, a kíváncsiság azonban nem csak ilyenekre – abban leli örömét, hogy kísérletezzen, bizonyítson, hogy megismerje az ismeretlent. A világot annál inkább megrontja a léleknek ez a betegsége, minél inkább egészségesnek mutatkozik ez a törekvés. Hiábavaló dolgokra vágyik a szem: cirkuszra és mutatványokra az amfiteátrumban. E vágyból ered a természet titkainak kutatása is, amelynek fölösleges az ismerete és amit csupán az öncélú ismeretszerzésért kívánnak birtokolni. A keresztyén vallásban ilyen természetű az a fajta istenkísértés, amit az ördög sugall még a szent embereknek is, azoknak, akik csodákat kérnek Istentől, csak azért, mert látványosságot akarnak – és nem a hasznosságért kérik, amellyel szolgálhatna a csoda. Szent Ágoston is ki volt téve az ilyen támadásoknak, de a mi Királyunk maga is!

Minden újdonság elbűvöli a nyugtalan szellemű embert, minden, ami fülünknek és szemünknek rendkívüli: egy futó nyúl, a pók hálójába gabalyodott légy, vagy éppen egy elefánt látványa is képes felajzani az öncélú ismeretre vágyó kíváncsiságunkat.

Ez a kíváncsiság a szent dolgok területén is megmutatkozik a „vallás” leple alatt, amikor sokan újdonságokra vágnak az egyház rendjében vagy a pompás ceremóniákban, melyeket annál tartalmasabbnak és értékesebbnek vélnék, minél ritkábbak és meglepőbbek – ez is a léleknek említett torzulásából és betegségéből származik.

Hát nem ismerjük fel, hogy „az újdonságok hallásának és tovább mondásának” a vágya milyen forrásból származik és mekkora nyugtalansággal tölti el a lelkünket? Nekünk, akik nem veszünk részt az állam kormányzásában, ugyan miért kellene tudnunk, hogy mi történik Ázsiában, milyen vállalkozásba kezd Franciaország és milyen hercegnőt vesz feleségül a lengyel király? Azoknak, akiknek nem a közügyekkel való foglalkozás a feladatuk, ugyan miért kellene feltétlenül értesülniük arról, hogy mi történik az országban és azon kívül, a szárazföldön és a tengereken? Természetesen, a közügyekkel hivatásszerűen foglalkozóknak az efféléket tudniuk kell.

A lényeg, hogy a tanulás és a megismerés feladata „ne változzon hasztalan és fölösleges kíváncsisággá”, hisz az ismeretnek azt a célt kell szolgálnia, hogy tudjuk: keresztyénekként életvezetésünkben mire törekedjünk és mitől óvakodjunk.

Ha a hiábavaló szenvedélyek miatt átlépjük a bölcsesség és mértékletesség határait, és aztán magunkhoz térve ismét „szemléljük az örök igazság páratlan szépségét, melyben rejlik minden dolog biztos és üdvös ismerete”, a képek és fantomok sokasága, melynek hiábavalósága megtöltötte szellemünket és szívünket, újból ránk támad, lefelé húz és mintegy azt kérdi: merre igyekeztek, ti szennyfoltos lények, kik méltatlanok vagytok Isten közelségére, ugyan merre igyekeztek?

III. rész: A gőg (29–46.)

Ha legyőztük ezt a szenvedélyt, vár ránk egy harmadik kísértés, amit az apostol az „élet kérkedésének” nevez, mely még féltrevezetőbb és félelmetesebb, mint az előzőek. Míg a lélek ünnepli a két kísértés feletti győzelmét, e harmadik így szól: miért ünnepelsz? Én itt vagyok, szól a gőg, éppen azért, mert te ünnepled a győzelmed. Idő előtti ünneplés ez, mintha már teljes lenne a győzelem – holott csak az örökkévalóság fényes napja hozhatja el a teljes győzelmet. Mennyi kegyes lélek könnyörög Isten előtt sóhajtásokban és könnyekben a kegyelemért, melyre valamennyien rászorulnak azért, hogy megfékezhessek ezt a vadállatot! Szent Ágostonnak nagyon is igaza van, hogy a gőg, mely elsőnek győzte le a lelket, utolsóként hagyja el azt: a rendetlenség, melybe esett, amikor eltávolodott Istentől, az birtokolja legtovább, mielőtt Istenhez visszatérne. Ennek oka az ember függetlenségvágya, mely lelke mélyébe ivódott, mely ott lapul akarata legmélyebb rétegeiben, melynek köszönhetően úgy véli, hogy lázálma valóság: abban tetszeleg, hogy ő csakis önmagáé, és nincs másnak alávetve, még Istennek sem. Ha megbecsülte volna Isten védelmét, többre értékelte volna azt, mint az emberekét. Ám maga akart uralkodni önmaga fölött ahelyett, hogy megmaradt volna Isten uralma alatt – ez pedig a gőg és arcátlanság teljessége. Mivel az embernek ez az akarata nem emelkedhetett Isten fölé, visszahullott reá: jogos büntetése, hogy már nem is képes engedelmessé válni az igazságnak. Kegyelem nélkül képtelen megtérni az igazsághoz és örülni a békének, ami az igazságosság ajándéka. Ezzel szemben, amikor az erényességben előre lépünk, azt kívánjuk, hogy inkább az igazság és Isten akarata irányítson minket, semmint a magunké.

Egyetlen szent sem rendelkezik ezzel a saját jó akarattal, Istentől kapja minden jó cselekvésének a képességét, és ez így lesz mindaddig, amíg majd Isten lesz minden mindenkiben.

Az ember sebe tehát részben begyógyulhat – teljesen azonban csak valamilyen rendkívüli csodatette révén annak, akinek Istenként és a világ megváltójaként olyan végtelen volt az alázata, akárcsak a hatalma. A fullánk mérge, amellyel az

ördög Ádám szívébe hatolt, amikor azzal hitegette, hogy *olyanok lesztek, mint Isten*, bizony, a mi tagjainkat is átjárta. Egyedül Isten tulajdonsága az, hogy teljesen önmaga ura, nincs fölötte más szabály, mint a saját akarata. Szükséges, hogy csakis ő, akit senki sem ural, uraljon mindeneket.

Az ember azonban szenvedélyesen utánozni akarja Isten szuverenitását. Ezen az úton jártak a rómaiak is, akik semmit sem tartottak gyalázatosabbnak, mint az engedelmességet, és dicsőségesebbnek, mint a parancsolást. Ők is fel akarták szabadítani magukat az ő első, igazi Királyuk uralma alól, hogy a maguk urai és minél inkább a mások urai is legyenek. Az értelem és a természet törvénye ellenére így akarja az ember utánozni az isteni mindenhatóságot. Szent Ágoston jól mondja, hogy semmi sincs, amit az ember szenvedélyesebben akarna, mint a hatalmat és tekintélyt, ezért az ember uralkodni szeret másokon ahelyett, hogy Isten uralmát hagyná érvényesülni teremtményein.

Ám nincs nagyobb hatalom annál, mint amivel a valódi erények ruházzák fel a lelket. Akik ennek részesei, azok felismerik, hogy a gőg bűne a legfélelmetesebb a világon, majdhogynem az egyetlen bűn a tökéletes lelkeknek, akik tudják, hogy ki vannak téve az öntetszelgés ártalmának. Ennek veszélye egész életükben fenyegeti őket, és ez mindaddig így lesz, amíg majd az örökkévalóságban – nem csupán az emberi értelem révén immár, hanem – az isteni, örök szeretet által megtanulják Istent szeretni önmaguk helyett.

Emlékezzünk, hogy a tékozló fiú így szólt: *felkelek és hazamegyek atyámhoz* – semmi sem zárhatja be inkább az atyai ház ajtaját, mint az önszeretetből fakadó gőg és felfuvalkodottság. Ezért áll oly nagy becsben az alázat Istenünk városában és oly ajánlott ez polgárainak, akik idegenek és vándorok a földön. Ez az erény e város Királyának példája révén méltán ismert, aki minden reformáció és megújulás példaképe.

Bizony, igaz az Írás szava, hogy *gőg előzi meg a bukást, és a lélek felemelkedik, mielőtt a mélybe zuhan* (Péld 16). A 29. zsoltár szerzője is beismeri: *jó dolgomban azt mondtam, nem ingok meg soha, de elrejtetted arcod, és azonnal elbuktam*. Így tanulja meg, hogy javait ajándékkul kapta az égből, és hogy ne legyen többé gőgös. Így gyógyítja Isten a gőg pöffeszkedését, hogy a helyreállított ember kitartóbban és alázatosabban szolgálja őt. Isten még azoknak is, akik alázatosan kívánják szolgálni őt, megengedi, oly olykor világosságba, máskor meg sötétségbe jussanak, olykor örömbé, máskor csömörbe, azért, hogy tudják: erényes cselekedeteik ereje nem a saját erejükből származik, hanem Isten bőkezű adománya az. Próbák révén gyógyítja ki Isten az övéit a hiábavaló dicsőségből. Ezért halogatja még választottjait

életében is sokszor, hogy gyógyulást adjon nekik, hogy a túl gondtalan élet meg ne rontsa őket és nehogy egy rejtettebb és veszélyesebb betegség vegyen erőt rajtuk. Ám a próbák célja nem a hűségeselek elvesztése, hanem annak megelőzése, hogy saját maguknak tulajdonítsák megvalósításaikat. Ahogy az orvos is méreggel gyógyítja a mérget, a bűn mérge is olykor csak bukással, azaz másik bűnnel gyógyítható.

Még a legszentebbek sem érhetik el a testi kísértés teljes hiányát e világban, ezt csak az eljövendő élet adja meg. Addig pedig Isten még bűneinket is felhasználja lelkünk formálásában azért, hogy alázatban tartson. Bűneinkkel pedig úgy vagyunk, hogy félünk tőlük, elbukunk és elkövetjük, majd pedig legyőzzük azokat. A győzelemben Isten kegyelmének nagysága mutatkozik meg, ha pedig megengedi, hogy a bűnök legyőzzenek, az a gőg megfékezéséért van. Mert a hiábavaló önbizalmunk miatt sokszor azt is elveszítjük, amink van, és miközben érezzük, hogy nem vagyunk képesek megadni maguknak azt, amire vágyunk, megtanuljuk végre, honnan is származik minden javunk.

Az isteni bölcsesség mélységes titka, hogy az igazak élete is tele van kísértéssel és ezek közül mindeniket még a legkörültekintőbb emberi óvatosság sem képes elkerülni. Ezért mondja az apostol: *még az igaz is alig tartatik meg*. A legigazabbak is egész életük folyamán rászorulnak a bűnbocsánatra. Nincs Istenben igazságtalanság vagy erőtelenség: ő a gőgösöknek ellenáll, az alázatosoknak kegyelmet ad (Jak 4). Isten meghagyja az emberi természet gyengeségét és erőtartalékának hiányosságait, hogy ezzel kényszerüljön az ember öhozá mint egyedüli szabadítójához – kegyelméért könyörögve, lemondva az önmagába vetett bizalmáról, ami oly mélyen beleívódott a csontjaiba és zsigereibe.

Isten meggyőzi övéit ezekről az üdvös dolgokról akár tudatlanság révén, melyben meghagyja, akár tudással, mellyel megajándékozta őket. A veszedelmek és vétségek kísértései közepette a bűn fölötti győzelmet csak akkor nyerik el, ha már nincs bennük gőg. A harcokban tapasztalt nehézségek azt szolgálják, hogy még hevesebb vággyal forduljanak vissza a kegyelemhez. És a bűnben való elbukás lehetősége miatti szégyenérzet azt munkálja bennük, hogy még több alázattal és bölcsességgel térjenek vissza a kegyelemhez. Ily módon látják be azt, hogy saját erejük a bűn elleni harcban merő gyengeség. Lassan-lassan kigyógyulnak a gőg pusztító betegségből és megértik az apostol intését: *aki dicsekszik, az Úrral dicsekedjék* (1Kor 1).

„Hát nem csodálatosak ezek a kerülőutak, amelyeken Isten az üdvösség felé vezet?” Ki ne áldaná ezek után az isteni bölcsesség nagyságát, aki akkor is segítette minket, amikor úgy gondoltuk, hogy egészen elhagyott? Nem ezt érezte-e a zsol-

táros is, aki így kiáltott: „meddig még, Uram?” Szent Ágoston erre így válaszol: „Mindaddig, amíg megtanuljátok, hogy tőlem kell csak várnotok minden segítséget.” Mert ha könnyen kapnánk meg, nem éreznénk a harc hevét, enélkül pedig dőlyfösen a saját erőnkre támaszkodnánk, ez pedig lehetetlenné tenné a győzelmet. Azt pedig tudnunk kell, hogy segítségének késlekedése maga is egyfajta segítség. („Le retardement de son secours est un secours.”)

Következtetés (47–52.)

„Bárcsak hasznatokra lehetnének ezek az igazságok, Jézus atlétái!” Tudnotok kell: ti magatok vagytok saját ellenségeitek, akit le kell győznötök. Ha sebet kaptok ebben a harcban, annak fájdalma miatt ne dobjátok el a kardot és a pajzsot, hanem alázzátok meg magatokat Isten előtt. Mert gondviselésének kegyelmes jele ez azért, hogy egy még veszélyesebb és titkosabb betegségtől megóvjon – ez pedig bukások és vétkek révén lehetséges. Gyógyuljatok ki a büszkeségből, tanítja Szent Ágoston, és nem vétkeztek többé, mert annál teljesebb bennünk Isten szeretete, minél kisebb a gőg. Aki pedig Istent szereti, az nem vétkezik, mert nem cselekszik rosszat, hanem ellenkezőleg: elfedezi a bűnök sokaságát. De tartsátok állandó szabálynak, hogy sosem lesztek teljesen mentesek a bűntől – ezt nem csak katolikus hitetekből kell tudnotok, hanem tapasztalatból és a szív érzéséből is. Ezt az olya fontos igazságot pedig szem előtt kell tartanotok, hogy *Isten az, aki végzi bennünk a cselekvésnek mind az akarását, mind a véghezvitelét* (Fil 2).

Isten szolgálóként kitartóak legyetek a külső-belső megújulásért végzett fáradozásaitokban, minden ellenhang közepette is. Újuljatok meg lelketekben-szíveitekben a belső ember szerint – ez az egyetlen és igazi célja minden reformációnak. Forduljatok Isten felé mindazzal a szeretettel, amit megvontok e világtól! *Ízleljétek és lássátok, hogy jó az Úr* (Zsolt 33)! Ha Isten szeretete ég a szívetekben és megtölti ezzel a mennyei jószággal, elhamvad, mint a tűz, minden nehézség és ellenállás, amelyet önmagatokban találtok, és így túlléptek minden nehézségen. A szerelmek sem érzik a nehézségeket és akadályokat, mely szerelmük útjában áll – vagy ha érzik, azokat is szeretik. A lélek így Isten kebelébe emelkedik, „a megszentelt lelkek halhatatlan vőlegényének a karjaiba.”

Az isteni szeretetben megtaláljátok mindannak a lényegét, amit a földi szenvedély – a hiábavaló dicsőség, az ismeretszerzés kíváncsisága és a gyönyör tisztátalan vágya – keres. („Vous trouverez en abrégé dans l’amour divin tout ce que ces passions – la vaine gloire, la curiosité de savoir et les attraites impurs de la volupté – cherchent.”)

Eddig Jansenius szövege.

Bizonyára megalapozottan állítja Saint-Beuve a mű idézett bevezetőjében, hogy noha a háromféle szenvedély témáját Bossuet (1627–1704), francia püspök és író is kifejtette a *La concupiscence* című esszéjében, Pascal elméjébe azonban Jansenius kis könyve véste be igazán ezeket a gondolatokat. Amit ebben az iratban Jansenius a szellemi kíváncsiságról ír, különösen mellbe vághatta az élénk szellemű fiatal tudóst. Olvasatunkban Jansenius nyilván nem önmagában a tudományos kutatásokat kárhoztatja, hanem azt az öncélú tudást, amire nem azért teszünk szert, hogy a tulajdonképpeni humánusot szolgálja. Ilyen értelemben a II. rész kérdését akár profétainak is tekinthetjük 21. századunkban: *merre igyekeztek, ti szennyfoltos lények, kik méltatlanok vagytok Isten közelségére, ugyan merre igyekeztek?*